

Research Note

กรอบแนวการประเมินผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจจากความตกลงเขตการค้าเสรี

รศ.ดร. อาชนัน เกาะไพฑูลย์

International Competitiveness Research Cluster

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

archanun@econ.tu.ac.th

Research Note จัดทำขึ้นเพื่อเป็นองค์ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวิธีการประเมินผลกระทบด้านเศรษฐกิจจากความตกลงเขตการค้าเสรี หรือ เอฟทีเอ (Free Trade Agreement) ตามหลักวิชาเศรษฐศาสตร์ทั้งทางด้านทฤษฎีและหลักฐานเชิงประจักษ์ต่าง ๆ

กรอบที่ใช้ในการประเมินมาจากการสังเคราะห์เอกสารวิชาการที่มีเป็นมาตรฐานสากลเพื่อนำเสนอประเด็นพิจารณาที่สำคัญสำหรับการประเมินผลกระทบด้านเศรษฐกิจจากความตกลงเขตการค้าเสรี เอกสารวิชาการที่เป็นมาตรฐานสากลครอบคลุม

- บทความวิชาการที่อยู่ในฐานานานาชาติ (SCOPUS)
- หนังสือที่จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์นานาชาติ (เช่น MIT Press, Oxford University Press, Cambridge University Press, Routledge, World Scientific, Edward Elgar, ISEAS – Yusof Ishak Institute เป็นต้น)
- รายงานขององค์กรระหว่างประเทศชั้นนำ (เช่น ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย หรือ Economic Research Institute for ASEAN and East Asia เป็นต้น) และ
- Discussion Paper ของมหาวิทยาลัย/สถาบันวิจัยชั้นนำ

โดยเอกสารวิชาการที่ครอบคลุมในการศึกษานี้มีมากกว่า 40 งาน อย่างไรก็ตาม Research Note ที่จัดทำไม่ใช่เป็นการสำรวจพรมแดนความรู้ (Literature Survey) เต็มรูปที่พยายามครอบคลุมงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด แต่เป็นเพียงการหยิบยกประเด็นที่มีการกล่าวถึงในเอกสารวิชาการที่เป็นมาตรฐานสากลในอดีต

แนวทางการนำเสนอใน Research Note จัดทำเป็นประเด็น/ข้อ แทนการนำเสนอเป็นเรื่องราวเหมือนงานวิจัยทั่วไป เพื่อนำเสนอประเด็นพิจารณาสำคัญๆ ที่ควรผนวกเข้าไปในการออกแบบการศึกษาประเมินเอฟทีเอ และทำให้การประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการลงนามเอฟทีเอมีความรอบครอบและแม่นยำเพิ่มมากขึ้น

ข้อค้นพบสำคัญ

1. งานศึกษาเชิงประจักษ์ที่ประเมินผลกระทบของการลงนามเอฟทีเอที่ผ่านมาที่สามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม

- *กลุ่มแรก* เป็นการศึกษาผลกระทบของเอฟทีเอที่คาดว่าจะลงนาม
- *กลุ่มที่สอง* เป็นการประเมินผลที่เกิดขึ้นจริงภายหลังเอฟทีเอมีผลบังคับใช้
- *กลุ่มที่สาม* เป็นการวิเคราะห์การตัดสินใจใช้สิทธิพิเศษเอฟทีเอและประเมินปัญหาจาก ROO

ตัวอย่างของงานศึกษาในแต่ละกลุ่มสามารถสรุปได้ในตารางที่ 1 งานศึกษาแต่ละกลุ่มมีเป้าหมายที่ต่างกัน เช่น งานศึกษากลุ่มแรกประเมินเอฟทีเอที่ยังไม่ได้หรืออยู่ระหว่างการตัดสินใจลงนาม ซึ่งเป็นกลุ่มงานที่ Research Note ฉบับนี้ให้ความสำคัญ ในขณะที่งานศึกษากลุ่มที่สองและสามจะนำมาเสริมการอภิปรายเพื่อให้สามารถผู้อ่านนำไปออกแบบการศึกษาเพื่อประเมินเอฟทีเอที่จะลงนามได้ต่อไป

ตารางที่ 1

ตัวอย่างของงานศึกษาในแต่ละกลุ่ม

กลุ่มงานศึกษา	ตัวอย่างของงานในกลุ่ม
<i>กลุ่มแรก</i> เป็นการศึกษาผลกระทบของเอฟทีเอที่คาดว่าจะลงนาม	(Songfeng, Zhang, & Yuan, 2015), (Ulzii-Ochir & Vorshilov, 2016), (Fukase & Martin, 2016; Wignaraja, Morgan, Plummer, & Zhai, 2015) (Li & Moon, 2018; Petri, Plummer, Urata, & Zhai, 2017; Phat & . 2019)
<i>กลุ่มที่สอง</i> เป็นการประเมินผลที่เกิดขึ้นจริงภายหลังเอฟทีเอมีผลบังคับใช้	(Cheng & Tsai, 2008; Elliott & K. Ikemoto, 2004; Huot & Kakinaka, 2007; Mahmood & Jongwanich, 2018; Martínez-Zarzoso & Nowak-Leh, 2003; Okabe & Urata, 2014; Sarker & Jayasinghe, 2007)

กลุ่มงานศึกษา	ตัวอย่างของงานในกลุ่ม
กลุ่มที่สาม เป็นการวิเคราะห์การตัดสินใจใช้สิทธิพิเศษเอฟทีเอและประเมินปัญหาจาก ROO	(Augier, Gasior, & Tong, 2005; Cadot, J. de Melo, A. Estevadeordal, Suwa-Eisenmann, & Tumurchudur, 2002; Falvey & Reed, 2002; Krishna & Krueger, 1995)

2. การมีอยู่ของงานทั้งสามกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มที่ 2 และ 3 มีนัยที่สำคัญ คือ เอฟทีเอที่ลงนามแล้วอาจจะใช้สิทธิไม่เต็มที่ มิเช่นนั้นคงไม่มีเหตุผลทางวิชาการใดที่จะเกิดงานศึกษาในกลุ่มที่ 2 และ 3 เรื่องดังกล่าวเป็นสิ่งที่ต้องผนวกเข้าไปในการประเมินผลกระทบของเอฟทีเอที่คาดว่าจะลงนามเพื่อให้ผลการศึกษากลุ่มแรกจะเป็นการประมาณการณ์สมเหตุสมผล ไม่เกินจริง (Overestimation)
3. แนวทางการประเมินที่นิยมสำหรับเอฟทีเอที่อยู่ระหว่างการพิจารณาลงนาม คือ การใช้แบบจำลองคำนวณดุลยภาพทั่วไป (Computable general equilibrium - CGE) แบบจำลอง GTAP (Global Trade Analysis Project) ที่พัฒนาโดยมหาวิทยาลัย Purdue เป็นตัวอย่างของเครื่องมือที่ใช้ในงานศึกษากลุ่มนี้ ผลกระทบของเอฟทีเอที่ได้จากแบบจำลองส่วนใหญ่มาจากการลดภาษีนำเข้าระหว่างประเทศสมาชิกที่บนหลักการที่ว่า การลดภาษีทำให้ราคาสินค้าลดลง และเพิ่มปริมาณความต้องการซื้อของผู้บริโภค (หรืออุปสงค์) และทำให้การค้าระหว่างประเทศสมาชิกขยายตัวเพิ่มขึ้น เพราะเอฟทีเอเป็นการเลือกลดภาษีนำเข้าให้กับประเทศสมาชิกเท่านั้น
4. ขนาดการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยเพียงใดถูกกำหนดจากค่าความยืดหยุ่นราคา (price elasticity) ที่สะท้อนขนาดการเปลี่ยนแปลงของราคาต่อการเปลี่ยนแปลงความต้องการสินค้านั้น ๆ และความสามารถในการทดแทนกันของสินค้านำเข้าระหว่างประเทศสมาชิกและประเทศที่ไม่ใช่สมาชิก (Hertel, D. Hummels, M. Ivanic, & Keeney, 2007) ความต้องการที่เพิ่มขึ้นก็จะส่งผลต่อไปยังภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ เป็นลูกโซ่ ผลของเอฟทีเอในงานกลุ่มที่ 1 หมายถึง การลดภาษีนำเข้า ผลการประเมินจึงมักมีค่าเป็นบวกสำหรับประเทศที่เข้าร่วม ในทางกลับกันประเทศที่ไม่เข้าร่วมก็มีผลเป็นลบ สิ่งที่จะแตกต่างกัน คือ จำนวนประเทศและหรือขนาดตลาดในแต่ละเอฟทีเอที่แตกต่างกัน และภาษีนำเข้าเดิมที่มีอยู่
5. แบบจำลอง CGE ไม่แตกต่างจากแบบจำลองอื่น ๆ ทางด้านสังคมศาสตร์ที่ต้องใส่ข้อสมมติบางประการ เพราะแบบจำลองทางด้านสังคมศาสตร์ไม่สามารถทำ Simulation Experiment ที่ควบคุม

ปัจจัยต่าง ๆ เหมือนงานทางด้านวิทยาศาสตร์ ข้อสมมติที่ใสมีหลายวัตถุประสงค์ เช่น การทำให้แบบจำลองคำนวณผลได้ ป้องกันปัญหาความไม่สอดคล้อง (Model Consistency) **เรื่องดังกล่าวเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้** แต่สิ่งที่นักวิจัยต้องระมัดระวัง คือ การอภิปรายนัยยะของข้อสมมติบางข้อที่อาจทำให้ระบบเศรษฐกิจในแบบจำลองไม่สอดคล้องกับสถานการณ์จริง

ในงานศึกษาที่ประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจของเอฟทีเอ ข้อสมมติหนึ่งที่ต้องระมัดระวัง คือ ข้อสมมติที่ว่าภาคการผลิตในแบบจำลองมักสมมติให้ ผลผลิตจากภาคเศรษฐกิจหนึ่ง ๆ ของประเทศหนึ่ง ๆ จำหน่ายได้ในประเทศ ส่งออก หรือ ทั้งจำหน่ายในประเทศ และส่งออกพร้อม ๆ กัน และแข่งขันกับสินค้านำเข้า ภายใต้โครงสร้างตลาดที่เป็นการแข่งขันแบบสมบูรณ์ที่ราคาคือปัจจัยสำคัญในการกำหนดว่าผู้บริโภคจะซื้อสินค้าจากใครระหว่างผู้ผลิตในประเทศ ผู้นำเข้าจากประเทศสมาชิก หรือ ผู้นำเข้าจากประเทศอื่น ๆ เฉกเช่นการไปซื้อมะนาวในตลาดสดที่คนส่วนใหญ่มองว่ามะนาวไม่ว่าจะซื้อจากแผงไหนก็เป็นมะนาวเหมือนกัน จึงให้ความสำคัญที่ราคาในการตัดสินใจซื้อ (สิ่งที่ทางเทคนิคเรียกว่าเป็น Armington Specification) (Taylor, 2016)

เรื่องดังกล่าวไม่สอดคล้องกับโลกความเป็นจริง โดยเฉพาะวันนี้เครือข่ายการผลิตหรือ Global Value Chain (GVC) ของบริษัทข้ามชาติที่ทวีความสำคัญขึ้นในโลก และกำกับการค้าของโลกมากกว่าร้อยละ 50 ของโลก (WDR, 2020) นัยสำคัญของบทบาทของ GVC คือ ราคาไม่ใช่ปัจจัยหลักในการกำหนดทิศทางการค้า หลักฐานเชิงประจักษ์ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นมหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นในไทย ปัญหแผ่นดินไหวที่เมือง Fukushima การ lockdown ในเมืองอุ่หนของจีนในช่วงเริ่มต้นของวิกฤต COVID-19 ชี้ให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนของการค้าใน GVC ที่การเปลี่ยนแปลงคู่ค้าในเครือข่ายการผลิตไม่ได้เกิดขึ้นเพียงเพราะราคาลดลงเล็กน้อย ๆ Shocks ต่าง ๆ เหล่านี้รวมไปถึงวิกฤต COVID-19 ทำให้การค้าภายใน GVC สะดุดบ้าง แต่ยังไม่ทำให้เกิดการเปลี่ยนคู่ค้าอย่างมีนัยยะสำคัญ (WEO, 2022)¹

6. การประเมินผลกระทบของเอฟทีเอของงานศึกษากลุ่มนี้จะกำหนดให้ การลดภาษีนำเข้าเกิดขึ้นทันที และสมมติให้กว่าด้วยแหล่งกำเนิดไม่มีต้นทุนในการทำตาม ข้อกำหนดทั้งสองไม่ได้เกิดขึ้นเสมอไปในทุก ๆ กรอบเอฟทีเอ โดยเฉพาะการปฏิบัติตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดที่งานศึกษาเชิงประจักษ์จำนวนมากชี้ให้เห็นว่ากว่าด้วยแหล่งกำเนิดเป็นอุปสรรคใหญ่ในการบั่นทอนการใช้สิทธิพิเศษทางการค้าของเอฟทีเออย่างมีนัยสำคัญ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมด้านล่าง)

¹ ผู้สนใจสามารถอ่านขบวนการมีส่วนร่วมใน GVC ได้จากประสบการณ์ของมาเลเซียที่ (Athukorala, 2014)

ดังนั้นการประเมินผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจโดยใช้แบบจำลอง CGE จำเป็นต้องผนวกทั้งสองเรื่อง (ทั้งการลดภาษีนำเข้าที่เกิดขึ้นและการปฏิบัติตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิด) เข้าไปในการวิเคราะห์ มิเช่นนั้นการประเมินผลทางการค้าน่าจะเกินความเป็นจริง

7. วิธีการผนวกข้อเท็จจริงทั้งสองประการเข้าไปในการวิเคราะห์เพื่อประเมินผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจกับเอฟทีเอที่คาดว่าจะลงนาม สามารถดำเนินการได้อย่างน้อย 2 ทาง

(1) การออกแบบ Simulation Experiment ในการวิเคราะห์ CGE โดยการลดสัดส่วนภาษีที่คาดว่าจะลดลงเพื่อสะท้อนการปรับลดภาษีที่คาดว่าจะเกิดขึ้น หรือ สะท้อนต้นทุนที่เกิดจากการปฏิบัติตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิด² ไม่ว่าจะการออกแบบเป็นอย่างไร ผลประโยชน์สุทธิมีแนวโน้มลดลง

(2) มีงานศึกษาเชิงลึกรายสาขาคู่ขนาน ซึ่งจะช่วยให้เราสามารถผนวกประเด็นสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องต่อการตัดสินใจใช้สิทธิพิเศษทางการค้าจากเอฟทีเอ ตารางที่ 2 นำเสนอประเด็นที่ควรครอบคลุมในการศึกษา การวิเคราะห์ต้องอาศัยความรู้เชิงลึกเฉพาะของอุตสาหกรรมเพื่อให้ผลการวิเคราะห์สมเหตุสมผล

(A. Kohpaiboon, 2015) เป็นตัวอย่างของการศึกษารายสาขาที่กล่าวถึงข้างต้นที่พิจารณาถึงธรรมชาติการค้าที่ถูกกำกับโดยบริษัทข้ามชาติ โครงสร้างการผลิต และโครงสร้างภาษีนำเข้า³

ตารางที่ 2

ประเด็นที่ควรครอบคลุมในงานศึกษาเชิงลึกรายสาขา

² จากการหารือจากผู้เชี่ยวชาญแบบจำลอง GTAP การทำ Simulation Experiment ดังกล่าวสามารถทำได้ แต่ต้องทำ Recursive Method แต่ต้องดำเนินเป็นขั้น ๆ ที่เริ่มจากการทำ Simulation Experiment ของการลดภาษีครั้งที่ 1 ก่อน แล้วจึงนำผล Simulation Experiment มาเป็น updated state มาทำ Simulation Experiment ของการลดภาษีครั้งที่ 2 และดำเนินการเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ตามแผนการลดภาษีจนจบ

³ ผลการศึกษา ของ (A. Kohpaiboon, 2015) ชี้ให้เห็นว่าอุตสาหกรรมยานยนต์ของไทยได้ประโยชน์จากเอฟทีเอ อย่าง ไทย-ออสเตรเลียเอฟทีเอ หรือ AEC แต่เป็นเรื่องยากที่จะขยายผลไปยังเอฟทีเออื่น ๆ

ประเด็น	วัตถุประสงค์
ธรรมชาติการผลิตและการตลาดของอุตสาหกรรม	เพื่อประเมินว่าโครงสร้างการผลิตที่เป็นอยู่สามารถดัดแปลงเพื่อให้เป็นไปตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดได้หรือไม่ อย่างไร
โครงสร้างภาษีนำเข้าที่เผชิญและสิทธิพิเศษทางภาษีที่มีอยู่	เพื่อประเมินผลประโยชน์สุทธิที่จะได้จากการใช้สิทธิเมื่อเทียบกับสิทธิประโยชน์เดิมที่ได้รับ เช่น ได้รับสิทธิการส่งเสริมการลงทุน ภาษีเดิมอยู่ในระดับที่ต่ำ เป็นต้น
ธรรมชาติของอุปสงค์และการค้าระหว่างประเทศ	ผู้บริโภคมีความอ่อนไหวต่อราคา และโอกาสการค้าขายข้ามโซน เช่น บริษัทโตโยต้ามีเครือข่ายทั้งไทย เม็กซิโก และสหรัฐฯ ดังนั้นเพื่อเข้าตลาดแคนาดา การใช้ฐานจากเม็กซิโก หรือสหรัฐฯ น่าจะเหมาะสมกว่าส่งออกจากไทย เป็นต้น

8. กฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ถูกมองข้ามในงานศึกษาประเมินผลกระทบของเอฟทีเอที่คาดว่า จะลงนาม ทั้ง ๆ ที่งานศึกษาจำนวนมาก เช่น (Anson et al., 2005; Cadot & Ing, 2015; Cadot, J. de Melo, & Portugal-Perez, 2007; K. Hayakawa, 2014) ชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดมีต้นทุน ในหลาย ๆ ครั้งต้นทุนสูงและบั่นทอนการใช้สิทธิประโยชน์จากเอฟทีเอ

มี 4 ประเด็นสำคัญจากงานศึกษาในกลุ่มนี้ที่ต้องตระหนักในการวิเคราะห์ผลกระทบจากเอฟทีเอ

- (1) ทุก ๆ เอฟทีเอต้องมีกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิด เพื่อป้องกันปัญหาการฉวยโอกาสที่ประเทศที่ไม่เป็นสมาชิกใช้ประโยชน์จากภาษีนำเข้าที่แตกต่างกันของประเทศสมาชิกและส่งสินค้าผ่านประเทศสมาชิกที่มีภาษีต่ำสุด แล้วใช้ประโยชน์จากการเปิดเสรีของเอฟทีเอไปยังประเทศอื่น ๆ หรือสิ่งที่ทางวิชาการเรียกว่าเป็น Trade deflection แต่มีความเป็นไปได้ที่การเจรจาอาจทำให้กฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดมีความสลับซับซ้อนเกินความจำเป็นและบั่นทอนการใช้สิทธิเอฟทีเอได้ (Cadot, C.Carrere, J. de Melo, & Tumurchudur, 2006; Falvey & Reed, 2002; Portugal-Perez, 2011)

(2) การวิเคราะห์กฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดแตกต่างกันระหว่างเอฟทีเอ 2 ประเทศ (ทวิภาคี) และที่เกี่ยวข้องมากกว่า 2 ประเทศ (พหุภาคี) เพราะเอฟทีเอที่เกี่ยวข้องมากกว่า 2 ประเทศต้องพิจารณากรอบปฏิบัติเกี่ยวกับการค้าที่เกี่ยวข้องกับประเทศสมาชิกมากกว่า 2 ประเทศเพิ่มเติม จากกฎเฉพาะสินค้านั้น ๆ

(3) กฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดหลัก ๆ คือกฎเฉพาะสินค้านั้น ๆ (Product specific rules หรือ PSR) ที่เป็นกฎที่กำหนดไปในระดับสินค้า (เช่น ที่ระดับพิกัด HS 6 หลัก) กฎดังกล่าวพบในทุกเอฟทีเอไม่ว่าจะเป็นเอฟทีเอที่เป็นทวิภาคี หรือพหุภาคี โดยความยากง่ายในการปฏิบัติตามกฎดังกล่าวมาจาก 2 ส่วนสำคัญ ส่วนแรก คือ ตัวกฎเอง และส่วนที่สอง คือ ขั้นตอน/พิธีการเพื่อให้ได้สิทธิ์จากแหล่งกำเนิด

ตัวอย่างของความยากที่มาจากตัวกฎเอง คือ กฎ Yarn Forward ที่มักพบในเอฟทีเอที่สหรัฐฯ เกี่ยวข้อง⁴ กฎ Yarn Forward ดังกล่าวทำให้ NAFTA ไม่ได้ช่วยให้ผู้ผลิตเสื้อผ้าที่เม็กซิโกสามารถส่งเสื้อผ้าเข้าไปจำหน่ายในสหรัฐฯ ได้ (Platzer, 2017) วันนี้นักศึกษาจำนวนหนึ่ง เช่น (Estevadeordal, J. Blyde, Harris, & Volpe, 2013; Gretton & Gali, 2005; Kaufman, 2014; Portugal-Perez, 2011) ชี้ให้เห็นว่ากฎดังกล่าวออกแบบมาเกินความจำเป็นในการป้องกันการฉวยโอกาสข้างต้น (ป้องกันการปัญหา Trade Deflection) แต่นำมาใช้เพื่อทดแทนภาษีนำเข้าที่ลดลง และบั่นทอนการใช้ประโยชน์จากเอฟทีเอที่ลงนาม

(Jongwanich & Kohpaiboon, 2017) ประมาณการณ์ต้นทุนต่อผู้ส่งออกไทยโดยเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 8.6 ในขณะที่การประมาณการณ์ของ (ERIA, 2021) ในกรอบของ ASEAN Economic Community (AEC) พบว่าต้นทุนเฉลี่ยที่ร้อยละ 5

(4) สำหรับเอฟทีเอที่เป็นพหุภาคี การพิจารณาผลของกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดต้องพิจารณากฎเพิ่มเติมที่เรียกว่าเป็น Regional -wide rules หรือ RWR ที่เป็นกรอบปฏิบัติเกี่ยวกับการค้าที่เกี่ยวข้องกับประเทศสมาชิกทุกประเทศ โดยเฉพาะประเด็นการยินยอมให้ประเทศสมาชิกสามารถสะสมการใช้วัตถุดิบ/สินค้าชั้นกลางจากประเทศสมาชิกอื่น ๆ ในการประเมินว่าสินค้าที่ผลิตและขอใช้สิทธิเป็นไปตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดหรือไม่ อย่างไร เรื่องดังกล่าวทำให้การประเมินความยากง่ายของการทำตามกฎ

⁴ กล่าวคือประเทศที่จะส่งออกเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มไปยังสหรัฐฯ ขั้นตอนการผลิตต้องเริ่มจากด้ายเป็นต้นมา หากการผลิตเป็นเพียงการนำเข้าผ้าจากประเทศที่ไม่ได้เป็นสมาชิกมาตัดเย็บ เสื้อผ้าที่ตัดเย็บไม่เข้าข่ายได้สิทธิพิเศษทางภาษีของเอฟทีเอ การที่จะให้ประเทศหนึ่งที่ไม่มียุทธศาสตร์ต้นน้ำมาก่อนมาลงทุนตั้งโรงงานด้ายและผ้าเพื่อให้เป็นไปตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดไม่ใช่เรื่องง่ายและคุ้มค่าเสมอไป

ว่าด้วยแหล่งกำเนิดในพหุภาคีเอฟทีเอที่มีความสลับซับซ้อนกว่าที่สังคมในวงกว้างมีความเข้าใจ (Cadot & Ing, 2015)

สมมติว่าเรากำลังพิจารณาเอฟทีเอครอบคลุม 3 ประเทศ (ประเทศ A, B และ C) หากผู้ผลิตประเทศ B ใช้สินค้าชั้นกลางจากประเทศ A เพื่อผลิตสินค้าเพื่อส่งไปจำหน่ายที่ประเทศ C สินค้าจากประเทศ B ดังกล่าวจะสามารถได้สิทธิหรือไม่ ขึ้นอยู่กับ

1. สินค้าชิ้นนี้เป็นไปตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดเฉพาะ หรือ PSR ระหว่างประเทศ A และ B หรือไม่
2. ถ้าไม่เป็น คำถามถัดมา คือ หากเรานับรวมสินค้าชั้นกลางที่นำเข้ามาจากประเทศสมาชิกอีกประเทศหนึ่ง (ประเทศ A) จะช่วยให้สามารถทำตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดดังกล่าวได้หรือไม่
3. คำตอบขึ้นอยู่กับว่า RWR ยอมให้สะสมหรือไม่ และสะสมแบบไหน เรื่องดังกล่าวขึ้นอยู่กับ 2 เงื่อนไข
 - a. PSR ที่ใช้ PSR ที่จะทำให้การสะสมแหล่งกำเนิดใน Supply Chain จะเกิดขึ้นได้เอฟทีเอ ต้องยอมให้การใช้ชิ้นส่วนภายในประเทศสมาชิก หรือ Regional value content (RVCs) เป็นเกณฑ์ในการคำนวณ
 - b. หากเงื่อนไขแรกผ่าน เงื่อนไขถัดมา คือ หลักเกณฑ์การสะสม ซึ่งที่ผ่านมา มี 2 วิธี ได้แก่ Diagonal และ Full cumulation โดย Diagonal cumulation ที่ยอมให้นับก็ต่อเมื่อว่าสินค้าชั้นกลางจากประเทศ A นั้นเป็นไปตาม PSR ของสินค้าชั้นกลางนั้น ๆ ในขณะที่ Full cumulation แม้สินค้าชั้นกลางดังกล่าวไม่เป็นไปตาม PSR ของสินค้าชั้นกลางนั้น ๆ แต่สามารถนับรวมเฉพาะวัตถุดิบจากประเทศ A ในการคำนวณกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิด

ความสลับซับซ้อนจะเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณหากสินค้านั้น ๆ มีการใช้ชิ้นส่วน/สินค้าชั้นกลางจำนวนมาก และเกี่ยวข้องกับหลายประเทศ

นอกจากนั้น งานทางด้านเอกสารที่จะพิสูจน์ว่าสินค้าต่าง ๆ ทั้งที่เป็นสินค้าสำเร็จรูป และสินค้าชั้นกลางก็เป็นอุปสรรคที่สำคัญไม่แพ้กัน ดังที่อ้างใน (Cadot & Ing, 2015) เพื่อให้ Full cumulation

ทำงานได้ดีขึ้น เอฟทีเอ นั้น ๆ ต้องยินยอมให้มีระบบการรับรองสิทธิ มิเช่นนั้นภาระงานทางด้านเอกสารและความเสี่ยงที่ความลับทางธุรกิจจะรั่วไหลจะสูงและทำให้คนไม่ใช้สิทธิได้

9. ประโยชน์ทางการลงทุนก็เป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจในเรื่องผลกระทบทางเศรษฐกิจจากการลงนามเอฟทีเอ บนกรอบแนวคิดที่ว่าเมื่อประเทศสมาชิกได้สิทธิพิเศษทางการค้าเพิ่มมากขึ้น ประเทศเหล่านั้นก็จะเป็นที่หมายตาของบริษัทข้ามชาติที่จะเข้ามาตั้งฐานการผลิต และผนวกให้ประเทศนั้น ๆ กลายเป็นส่วนหนึ่งห่วงโซ่อุปทาน หรือ Global Supply Chain ของบริษัทข้ามชาติ เมื่อประเทศเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการผลิตข้างต้น ก็จะส่งผลต่อการค้าอีกรอบหนึ่ง

ผลกระทบทางการลงทุนเป็นประโยชน์ที่สำคัญและอาจสำคัญกว่าผลประโยชน์ทางการค้าจากการลงนามเอฟทีเอสำหรับประเทศกำลังพัฒนา รวมทั้งไทย เพราะการลงทุนดังกล่าวเป็นกลจักรที่จะกระตุ้นเศรษฐกิจที่สำคัญ และเป็นแหล่งที่มาของเทคโนโลยีและนวัตกรรม

แต่ผลประโยชน์ทางการลงทุนไม่ได้เกิดขึ้นอัตโนมัติ แต่ขึ้นอยู่กับเอฟทีเอที่ลงนามมีการขอใช้สิทธิจริงมากน้อยเพียงใด ดังนั้นผลกระทบการลงทุนต้องเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ทางการค้า ดังที่กล่าวข้างต้นเอฟทีเอที่ลงนามอาจไม่จำเป็นต้องมีการขอใช้สิทธิ์ทั้งหมด หากขนาดสิทธิพิเศษทางการค้า (ส่วนต่างระหว่างภาษีนำเข้าที่มีอยู่กับการเปิดเสรีตามเอฟทีเอ) ความยุ่งยากของกฎด้วยแหล่งกำเนิด และ/หรือพิธีการเอกสารในขอสิทธิที่วุ่นวาย อาจทำให้บริษัทเลือกที่จะไม่ใช้สิทธิ์ ดังนั้นหากเอฟทีเอไม่มี/มีการใช้สิทธิ์ที่ค่อนข้างจำกัด ผลกระทบต่อการลงทุนที่กล่าวข้างต้นก็น่าจะจำกัด

ที่ผ่านมาผลประโยชน์ทางการลงทุนไม่ได้ถูกรวมเข้าไปในการประมาณโดยแบบจำลอง CGE เพราะความยากลำบากที่จะแยกผลกระทบต่อการลงทุนจากเอฟทีเอออกจากปัจจัยอื่น ๆ (สถานะเศรษฐกิจโดยรวม การลงทุนเพื่อรักษาความสามารถในการแข่งขันทางธุรกิจ การซ่อมแซมส่วนที่สึกหรอ เป็นต้น) นอกจากนี้หากการลงนามเอฟทีเอมีผลกระทบให้เกิดการลงทุน

กระแสการลงทุนโดยตรงที่เกิดขึ้นไม่จำเป็นต้องมาจากประเทศคู่เจรจาเอฟทีเอทั้งนั้น แต่สามารถมีผลกระทบให้นักลงทุนทั่วโลกมาลงทุนที่ไทยได้ การศึกษาที่ผ่านมาจึงมักจะศึกษาเรื่องผลกระทบต่อการลงทุนแยกออกจากแบบจำลอง CGE

ที่ผ่านมาเราอาจจะเห็นว่าแนวโน้มทางสถิติที่ว่าประเทศที่การลงทุนเอฟทีเอเยอะ พร้อมกับกระแสการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศที่เพิ่มขึ้น เวียดนามเป็นกรณีตัวอย่างที่มีถูกหยิบยกขึ้นมา แต่การเห็นการเคลื่อนไหวไปด้วยกัน แต่คงเร็วเกินไปที่จะสรุปว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเหตุ (ลงนามเอฟทีเอ) เป็นผล (ดึงดูดการลงทุน) เพราะทั้งสองเรื่องอาจจะถูกกำหนดจากปัจจัยร่วมกันได้⁵

10. ดังที่กล่าวข้างต้นมีงานศึกษากลุ่มที่สองที่ประเมินผลที่เกิดขึ้นจริงภายหลังการลงทุนเอฟทีเอ วิธีการศึกษากลุ่มนี้มักจะใช้วิธีการทางเศรษฐมิติซึ่งเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสถิติระหว่างการค้าระหว่างประเทศของ 2 ประเทศ (ทวิภาคี) กับปัจจัยอื่น ๆ ที่น่าจะมีเป็นคำอธิบายปริมาณการค้าได้ ตัวแปรเหล่านี้ เช่น รายได้ต่อหัวของประชากร ระยะทาง ลักษณะของพรมแดน ความคล้ายคลึงกันในทางภาษาและวัฒนธรรม แบบจำลองดังกล่าวที่นิยมใช้ในการประเมิน คือ แบบจำลอง Gravity Equation ซึ่งเป็นแบบจำลองที่ดีที่สุดที่อธิบายการค้าระหว่างประเทศมาตลอด 50 ปี (ดูตัวอย่างงานศึกษากลุ่มนี้ได้ในตารางที่ 1 ข้างต้น) (Feenstra, 2016)

งานวิจัยในกลุ่มนี้พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ จากเดิมวัดการลงทุนเอฟทีเอผ่านตัวแปรหุ่นที่มีค่าเท่ากับ 1 หากประเทศที่กำลังพิจารณามีการลงนามเอฟทีเอ และศูนย์ในกรณีอื่น ๆ จนปัจจุบันงานศึกษาจำนวนมากหันมาใช้ส่วนต่างภาษาระหว่างภาษานำเข้าปกติกับภาษานำเข้าตามกรอบเอฟทีเอ

ข้อค้นพบสำคัญ คือ เมื่อหันมาใช้ส่วนต่างภาษานำเข้าที่สะท้อนการเปิดเสรีที่เกิดขึ้นจริงมากกว่าตัวแปรหุ่นพบว่าเอฟทีเอที่ลงนามระหว่างประเทศไม่จำเป็นต้องกระตุ้นให้เกิดการค้าเสมอไป แต่ขึ้นอยู่กับขนาดของส่วนต่างภาษาศุลกากร เรื่องดังกล่าวสอดคล้องกับประเด็นเรื่องปัญหาของกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิด ดังนั้นการตัดสินใจใช้สิทธิเอฟทีเอหรือไม่ ขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่ได้จากส่วนต่างของภาษานำเข้า/ภาษีปกติที่ต้องชำระกับภาษานำเข้าตามเอฟทีเอมีมากพอ ไม่เช่นนั้นการเปิดเสรีจากการลงนามเอฟทีเอจะไม่จูงใจให้คนใช้สิทธิและไม่ส่งผลกระตุ้นการค้าเสมอไป

⁵ ในช่วงกว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมาเวียดนามมีภาวะเศรษฐกิจที่ดี อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจสูงเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก ปัจจัยหลักที่ทำให้เวียดนามมีผลการดำเนินงานทางเศรษฐกิจที่ดีเกิดจากการเปิดเสรีทางการค้า ผนวกตนเองเข้าสู่ตลาดโลก และการปฏิรูปภายในประเทศ โดยเฉพาะการปฏิรูปรัฐวิสาหกิจ ประกอบกับจำนวนแรงงาน คุณภาพแรงงาน และเสถียรภาพทางการเมืองทำให้เวียดนามเป็นฐานการผลิตที่บริษัทข้ามชาติให้ความสนใจ ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลเวียดนามก็เร่งทำเอฟทีเอกับประเทศต่าง ๆ ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่พบแนวโน้มมูลค่าการลงทุนโดยตรงและเอฟทีเอจะเพิ่มขึ้นไปพร้อม ๆ กัน

11. งานศึกษาในกลุ่มที่ 3 ซึ่งวิเคราะห์ไปที่การใช้สิทธิพิเศษตามกรอบเอฟทีเอ งานในกลุ่มนี้สามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มย่อย

กลุ่มแรกเป็นงานทำแบบสอบถามการใช้สิทธิพิเศษเอฟทีเอจากผู้ประกอบการ วิธีการนี้ช่วยให้นักวิจัยสามารถเข้าใจทัศนคติของผู้ประกอบการกับต่อสิทธิพิเศษของเอฟทีเอ สภาพปัญหาที่เผชิญในการใช้สิทธิและปัญหาอื่นๆ (ถ้ามี) ซึ่งทำให้ข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์ในการนำมาใช้ออกแบบนโยบายในการเจรจาความตกลงในอนาคต ตัวอย่างของงานในกลุ่มแบบสอบถามที่สำคัญ ได้แก่ (JETRO, 2007) ที่สำรวจทัศนคติของบริษัทญี่ปุ่นต่อเอฟทีเอฉบับต่าง ๆ⁶ (Kawai & Wignaraja, 2011) เก็บข้อมูลของประเทศเอเชียตะวันออก 6 ประเทศ (ญี่ปุ่น จีน เกาหลี สิงคโปร์ ไทย และฟิลิปปินส์) จำนวน 835 ตัวอย่าง⁷ และการสำรวจของ The Economist Intelligence Unit ที่สำรวจความเห็นของผู้บริหารระดับสูงจากบริษัท 800 แห่ง ทั้งจากออสเตรเลีย จีน ฮังการี อินเดีย อินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ และเวียดนาม

จุดเด่นของงานในกลุ่มนี้คือ ผู้สำรวจสามารถถามผู้ประกอบการได้โดยตรงถึงปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นจริงจากการตัดสินใจใช้หรือไม่ใช้สิทธิพิเศษตามกรอบเอฟทีเอ อย่างไรก็ตามวิธีการดังกล่าวต้องใช้ทรัพยากรทั้งด้านเงินทุนและเวลาเป็นอย่างมาก ทั้งยังต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้ประกอบการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เป็นการวิเคราะห์ระหว่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีความอ่อนไหวในหลายด้าน เช่น คุณภาพของการตั้งคำถาม และความสามารถของกลุ่มตัวอย่างในการใช้เป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมด

คำถามหลาย ๆ คำถามที่เป็นการคาดการณ์ เช่น หากท่านยังไม่ได้ใช้สิทธิ ท่านคาดว่าจะใช้สิทธิพิเศษทางการค้าจากเอฟทีเอหรือไม่ในอนาคต คำตอบที่ได้รับมักจะประสบปัญหา Social Desirability Bias ที่เป็นการตอบแบบไปตามความคาดหวังของสังคม แต่ไม่ได้สะท้อนถึงความคิดเห็นที่แท้จริง ตัวอย่างยอดนิยมในเรื่องนี้ คือ การถามผู้ขายวัยกลางคนที่ยังไม่แต่งงาน ว่าท่านคิดว่าจะแต่งงานหรือไม่ คำตอบที่ได้รับส่วนใหญ่จะเบี่ยงไปที่คาดว่าจะแต่งงาน (หากพบคนที่ถูกใจ) ทั้ง ๆ ที่ผู้ตอบอาจจะยังไม่ได้ประมวลผลจริง ๆ ว่าอยากจะแต่งงานหรือไม่ อย่างไร ตัวอย่างของคำตอบดังกล่าวพบได้ในทำที่ของสภาผู้ส่งออกทางเรือต่อ CPTPP (ลงนามเมื่อ 17 มิถุนายน 2563)

⁶ ผลการสำรวจถูกนำมาวิเคราะห์ต่อในงานหลายชิ้น อาทิ (K. Hayakawa, 2013; K. Hayakawa, Hiratsuka, Shiino, & Sukegawa, 2013; Takahashi & Urata, 2008)

⁷ แยกย่อยได้เป็น 38 ตัวอย่างจากญี่ปุ่น 226 ตัวอย่างจากจีน 120 ตัวอย่างจากเกาหลีใต้ 75 ตัวอย่างจากสิงคโปร์ 221 ตัวอย่างจากไทย และ 155 ตัวอย่างจากฟิลิปปินส์

ปัญหาอีกประการ คือ ผลการศึกษาของงานแต่ละชิ้นไม่สอดคล้องกัน มันเป็นเรื่องยากที่จะตัดสินว่าจะงานใครน่าเชื่อถือกว่ากัน เช่น Kawai and Wignaraja (2011, Figure 2.1: p.35) ซึ่งพบว่าบริษัทในสิงคโปร์เป็นกลุ่มตัวอย่างที่ไม่นิยมใช้เอฟทีเอ ในขณะที่งานของ Hayakawa et al. (2013, Table 1: p.249) กลับได้ผลลัพธ์ตรงกันข้าม อีกตัวอย่างหนึ่งคือ JETRO (2007) และ Kawai and Wignaraja (2011) ซึ่งผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างร้อยละ 30 ชื่อว่า ROO ที่ทับซ้อนกันนั้นเป็นการเพิ่มต้นทุนให้แก่ผู้ประกอบการ ในขณะที่ Takahashi and Urata (2008) พบว่ามีผู้ประกอบการเพียงส่วนน้อยเท่านั้น (ราวร้อยละ 5 ของตัวอย่าง) ที่อ้างถึงปัญหาดังกล่าว

นัยต่อการศึกษาเพื่อประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจของเอฟทีเอที่คาดว่าจะลงนาม คือ การสอบถามความเห็นผู้ประกอบการเกี่ยวกับเอฟทีเอที่เป็นเครื่องมือที่นิยมใช้ในประเทศต่าง ๆ ต้องทำด้วยความระมัดระวัง เพราะมีความเป็นไปได้ที่ผู้ประกอบการ หรือกลุ่มผู้ประกอบการที่ไม่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้องอย่างชัดเจนจะตอบสนับสนุนได้ ดังนั้นวิธีการรับฟังความเห็นจากผู้ประกอบการจำเป็นต้องดำเนินการอย่างระมัดระวัง การสอบถามตรงว่าเห็นด้วย/ไม่เห็นด้วยกับการลงนามเอฟทีเออย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ แต่จำเป็นต้องนำเอาข้อมูลอื่น ๆ มาพิจารณาประกอบด้วย

กลุ่มที่สอง คือ การวิเคราะห์ข้อมูลการขอใช้สิทธิตามกรอบเอฟทีเอที่เกิดขึ้นจริง จุดเด่นของแนวทางนี้คือการวิเคราะห์โดยอิงกับธุรกรรมการขอใช้สิทธิที่เกิดขึ้นจริง ไม่ใช่แค่การประมาณการณ์ จุดอ่อนของการวิเคราะห์ข้อมูลการขอใช้สิทธิตามกรอบเอฟทีเอที่เกิดขึ้นจริง คือการจัดเก็บและการเผยแพร่ข้อมูลที่มีเพียงไม่กี่ประเทศเท่านั้นที่จัดเก็บและเผยแพร่ข้อมูลดังกล่าวอย่างเป็นระบบ ตัวอย่างของงานศึกษาในกลุ่มนี้ ได้แก่ (JETRO, 2009) (Athukorala & Kohpaiboon, 2012; Jongwanich & Kohpaiboon, 2017; A. Kohpaiboon & Jongwanich, 2019)⁸

ประเด็นที่ยังข้อถกเถียงสำคัญในงานกลุ่มที่สอง คือ วิธีการอัตราการใช้ประโยชน์จากเอฟทีเอที่เราควรวิเคราะห์เฉพาะรายการที่มีสิทธิพิเศษทางการค้า หรือ รายการที่ภาชนำเข้ายังไม่เป็นศุลกากร เอฟทีเอสามารถช่วยเปิดเสรีเพิ่มเติมในรายการดังกล่าวได้ สินค้าที่ภาชนำเข้าเป็นศุลกากรแล้ว แรงจูงใจในการใช้สิทธิเอฟทีเอก็ไม่มี การรวมรายการดังกล่าวก็ไม่สมเหตุผล

⁸ มีเพียงงานของ (Jongwanich & Kohpaiboon, 2017) เท่านั้นที่วิเคราะห์โดยใช้เศรษฐกิจ เพื่อให้เข้าใจถึงปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการใช้สิทธิ

แต่ปัญหาสำคัญในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา คือ สินค้าหลาย ๆ รายการโดยเฉพาะสินค้าที่เกี่ยวข้องกับเขตส่งเสริมพิเศษ (เช่น เขตปลอดภาษี Free Zone ต่างๆ) ที่ได้รับสิทธิการยกเว้นภาษี การตีกรอบรายการที่ภาษีนำเข้าเป็นศูนย์จึงทำได้ค่อนข้างยาก

นอกจากนั้นหากเราต้องการประเมินผลกระทบต่อการค้าในภาพรวมว่าเอฟทีเอหนึ่ง ๆ จะกระตุ้นการค้าโดยรวมเท่าไร การคำนวณที่ควรจะเป็นน่าจะเป็นการเปรียบเทียบระหว่างมูลค่าการขอใช้สิทธิทั้งหมดเทียบกับมูลค่าการค้ารวมที่เกิดขึ้น (มูลค่าการค้าที่ขอใช้และไม่ขอใช้สิทธิรวมกัน) เรื่องดังกล่าวสอดคล้องกับถ้อยแถลงของผู้นำประเทศต่างๆ ภายหลังจากที่มีการลงนามเอฟทีเอจะเห็นว่าการกล่าวถึงความสำคัญของเอฟทีเอมักอิงกับมูลค่าการค้ารวมทั้งหมดที่เกิดขึ้น โดยไม่ได้แยกแยะมูลค่าการค้าของสินค้าที่อัตราภาษีศุลกากรไม่ได้เป็นศูนย์

วันนี้นักศึกษาจำนวนหนึ่งคำนวณอัตราการใช้ประโยชน์จากเอฟทีเอที่ไม่รวมรายการที่ภาษีนำเข้าเป็นศูนย์ (ERIA, 2021) แต่การไม่นำรายการดังกล่าวเพื่อให้สามารถวิเคราะห์ปัญหาเชิงลึกเกี่ยวกับรายการสินค้านั้นๆ ว่าเหตุใดผู้ประกอบการไม่ต้องการใช้สิทธิ รวมไปถึงการประมาณต้นทุนการปฏิบัติตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิด

บทสรุป

ประเด็นพิจารณาทั้ง 11 ประเด็นที่นำเสนอมีนัยต่อการออกแบบดังนี้

1. การประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจของเอฟทีเอที่คาดว่าจะลงนามสามารถทำได้ผ่านการทำ Simulation Experiment ของแบบจำลอง CGE แต่จำเป็นต้องออกแบบการทำ Simulation Experiment ที่รวมให้เหมาะสมโดยอย่างน้อยต้องผนวกเอา รูปแบบการลดภาษีนำเข้าที่เกิดขึ้นตามความตกลงเอฟทีเอ และผลของกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดที่อาจเป็นอุปสรรคในการขอใช้สิทธิ

นอกจากนั้นควรมีการวิเคราะห์รายสาขาที่มีรายละเอียดของธรรมชาติของการค้า ความสามารถในการปฏิบัติตามกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดโดยเฉพาะโครงสร้างการผลิตที่เป็นอยู่ และการเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิดขึ้น

2. ผลกระทบทางด้านการลงทุนจำเป็นต้องเชื่อมโยงกับแนวโน้มการใช้สิทธิพิเศษทางการค้าจากเอฟทีเอ และความยากง่ายของกฎว่าด้วยแหล่งกำเนิดในส่วนที่เกี่ยวกับการสร้าง Supply Chain ในกลุ่มประเทศสมาชิก

3. การสอบถามความคิดเห็นของผู้ประกอบการควรมีวิธีการตรวจสอบความสมเหตุสมผลเพิ่มเติม เช่น การนำความคิดเห็นดังกล่าวมาพิจารณาร่วมกับรายชื่อผู้ประกอบการที่ใช้สิทธิเอฟทีเอที่ผ่านมา

บรรณานุกรม

1. Anson, J., O. Cadot, A. Estevadeordal, J. de Melo, A. Suwa-Eisenmann, a., & Tumurchudur, B. (2005). Rules of origin in North-South preferential trading arrangements with an application to NAFTA. *Review of International Economics*, 13(3), 501-517.
2. Athukorala, P. (2014). Growing with Global Production Sharing: The Tale of Penang Export Hub, Malaysia. *Competition and Change*, 18(3), 221-245.
3. Athukorala, P., & Kohpaiboon, A. (2012). Australian-Thai Trade: Has the FTA Made a Difference? *Australian Economic Review* 44(4), 457-467.
4. Augier, P., Gasiorek, M., & Tong, C. (2005). The impact of rules of origin on trade flows. *Economic Policy*, 20(43), 567-624.
5. Cadot, O., C.Carrere, J. de Melo, & Tumurchudur, B. (2006). Product specific RoO in EU and US preferential trading agreements: an assessment. *World Trade Review* 5(1), 199-224.
6. Cadot, O., & Ing, L. (2015). How restrictive are ASEAN's Rules of Origin? *Asian Economic Paper* 15(3), 115-134.
7. Cadot, O., J. de Melo, A. Estevadeordal, Suwa-Eisenmann, A., & Tumurchudur, B. (2002). *Assessing the effect of NAFTA's rules of origin*.
8. Cadot, O., J. de Melo, & Portugal-Perez, A. (2007). Rules of origin for preferential trading arrangements: implications for the ASEAN Free Trade Area of EU and US Experience. *Journal of Economic Integration*, 22(2), 288-319.
9. Cheng, I., & Tsai, Y. (2008). Estimating the staged effects of regional economic integration on trade volumes. *Applied Economics*, 40(3), 383-393.
10. Elliott, R., & K. Ikemoto. (2004). AFTA and the Asian Crisis: Help or Hindrance to ASEAN Intra-Regional Trade?. . *Asian Economic Journal*, 18(1), 1-23.
11. ERIA. (2021). *Impact of the ASEAN Trade in Goods Agreement (ATIGA) on Intra-ASEAN Trade*. Retrieved from Jakarta: <https://www.eria.org/uploads/media/Books/2021-Impact-of-the-ATIGA-on-Intra-ASEAN-Trade/Impact-of-the-ATIGA-on-Intra-ASEAN-Trade.pdf>
12. Estevadeordal, A., J. Blyde, Harris, J., & Volpe, C. (2013). *Global value chains and rules of origin*. Retrieved from Switzerland:
13. Falvey, R., & Reed, G. (2002). Rules of origin as commercial policy instruments. *International Economic Re*, 43(2), 393-407.
14. Feenstra, R. (2016). *Advanced International Trade: Theory and Evidence* (2 ed.). Princeton: Princeton University Press.
15. Fukase, E., & Martin, W. (2016). The Economic Potential of an India-US Free Trade Agreement. *Journal of Economic Integration*, 31(4), 774-816.

16. Grettton, P., & Gali, J. (2005). *The restrictiveness of rules of origin in preferential trade agreements*. Retrieved from <https://www.pc.gov.au/research/supporting/restrictive-rules-of-origin/restrictive-rules-of-origin.pdf>
17. Hayakawa, K. (2013). Does the use of multiple FTAs force firms to raise local input share?: Evidence of the spaghetti bowl phenomenon. *Economic Modelling*, 33, 458–461.
18. Hayakawa, K. (2014). Impact of Diagonal Cumulation Rule on FTA Utilization: Evidence from Bilateral and Multilateral FTAs between Japan and Thailand. *Japan and the World Economy*, 32, 1-16.
19. Hayakawa, K., Hiratsuka, D., Shiino, K., & Sukegawa, S. (2013). Who uses free trade agreements? *Asian Economic Journal*, 27(3), 245-264.
20. Hertel, T., D. Hummels, M. Ivanic, & Keeney, R. (2007). How confident can we be of CGE-based assessments of Free Trade Agreements? . *Economic Modelling*, 24(4), 611-635.
21. Huot, N., & Kakinaka, M. (2007). Trade structure and trade flows in Cambodia: A gravity model. *ASEAN Economic Bulletin*, 24(3), 305-319.
22. JETRO. (2007). *Survey of Japanese Firms. International Operations*. Retrieved from Tokyo:
23. JETRO. (2009). *Tsusho Koho Daily World Business News on 9th March*.
24. Jongwanich, J., & Kohpaiboon, A. (2017). Exporter Responses to FTA Tariff Preferences: Evidence from Thailand. *Asia Pacific Economic Literature*, 55 (2), 130-157.
25. Kaufman, U. (2014). *Determinants and impacts of rules of origin in Australia's free trade agreements*. (PhD). University of Adelaide, Australia.
26. Kawai, M., & Wignaraja, G. (2011). *Asia's Free Trade Agreements: How is Business Responding?* Cheltenham: Edward Elgar.
27. Kohpaiboon, A. (2015). FTAs and Supply Chains in the Thai Automotive Industry. In C. Findlay (Ed.), *ASEAN and Regional Free Trade Agreements* Milton Park: Routledge.
28. Kohpaiboon, A., & Jongwanich, J. (2019). The Use of FTAs: the Thai Experience. In L. Ing, M. Richardson, & S. Urata (Eds.), *East Asian Integration: Goods, Services and Investment*. New York: Routledge.
29. Krishna, K., & Krueger, A. (1995). *Implementing Free Trade Areas: Rules of origin and hidden protection*. NBER Working Paper No. 4983. Washington.
30. Li, Q., & Moon, H. (2018). The trade and income effects of RCEP: implications for China and Korea. *Journal of Korea Trade*, 22(3), 306-318.
doi:<https://doi.org/10.1108/JKT-03-2018-0020>
31. Mahmood, F., & Jongwanich, J. (2018). Export-enhancing effects of free trade agreements in South Asia: Evidence from Pakistan. *Journal of South Asian Development*, 13(1), 24-53.

32. Martínez-Zarzoso, I., & Nowak-Leh, F. (2003). Augmented gravity model: An empirical application to Mercosur-European Union trade flows. *Journal of Applied Economics*, 6, 291-316.
33. Okabe, M., & Urata, S. (2014). The impact of AFTA on intra-AFTA trade. *Journal of Asian Economics*, 35(C), 12-31.
34. Petri, P., Plummer, M., Urata, S., & Zhai, F. (2017). Going it alone in the Asia-Pacific regional trade agreements without the United States. *Peterson Institute for International Economics Working Paper*, October.
35. Phat, N., & N. H. (2019). Impact of removing industrial tariffs under the European–Vietnam free trade agreement: A computable general equilibrium approach. *Journal of Economics and Development*, 21(1), 2-17.
36. Platzer, M. (2017). *Renegotiating NAFTA and US textile manufacturing*. CRS Report, (7-5700).
37. Portugal-Perez, A. (2011). Assessing the political economy factors on trade integration: rules of origin under NAFTA. *Journal of Economic Integration*, 26(2), 276-305.
38. Sarker, R., & Jayasinghe, S. (2007). Regional trade agreements and trade in agri-food products: evidence for the European Union from gravity modeling using disaggregated data. *Agricultural Economics*, 37(1), 93-104.
39. Songfeng, C., Zhang, Y., & Yuan, J. (2015). *The Effects of China-US Free Trade Agreement* West Lafayette.
40. Takahashi, K., & Urata, S. (2008). *On the Use of FTAs by Japanese Firms*. RIETI Discussion Paper No. 08-E-002.
41. Taylor, L. (2016). CGE applications in development economics. *Journal of Policy Modeling* 38(3), 495-514.
42. Ulzii-Ochir, N., & Vorshilov, E. (2016). Study on the Impact of a Free Trade Agreement between Mongolia and the Eurasian Economic Union. *Northeast Asian Economic Review*, 4(2), 37-51.
43. WDR. (2020). *Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Retrieved from Washington: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020>
44. WEO. (2022). *War sets back the global recovery* Retrieved from Washington: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/04/19/world-economic-outlook-april-2022>
45. Wignaraja, G., Morgan, P., Plummer, M. G., & Zhai, F. (2015). Economic Implications of Deeper South Asian–Southeast Asian Integration: A CGE Approach*. *Asian Economic Papers*, 14(3), 63-81. doi:10.1162/ASEP_a_00376